

Foucault ve Cinsellik Deney(im)i Kurgusu

Aret KARADEMİR

Özet

Foucault felsefesi genellikle üç döneme ayrılır: 1960'ların arkeolojik dönemi, 1970'lerin jeneolojik dönemi ve 1980'lerin etik dönemi. Foucault felsefesinin bu üç dönemi arasında, en azından ilk bakışta, çalışılan konu, yapılan analizin doğası ve kullanılan yöntem açısından büyük farklılıklar göze çarpar. Fakat tüm bu farklılıklara rağmen, ölümünden önce yayınladığı son kitabında Foucault, uzun yıllardır aynı şeyi, öznel deneyim kurgusunu çalıştığını söyler. Bu yazının amacı, Foucault'nun, felsefesinin üç dönemi arasında var olduğunu ima ettiği sürekliliği ciddiye aldığımızda nasıl bir Foucault portresi ile karşı karşıya kalacağımızı psikiyatri tarihinden alınan iki cinsel vaka incelemesi üzerinden araştırmaktır. Bu örnekler sayesinde arkeoloji, jeneoloji ve etik analizleri bir arada yapan Foucault'cu bir perspektiften cinsellik deney(im)i kurgusunun nasıl analiz edilebileceği de tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal kurguculuk, cinsellik deneyimi, 19 yy. psikiyatri söylemi, arkeoloji, jeneoloji, etik

Foucault and the Construction of Sexual Experience

Abstract

Foucault's philosophy is often divided into three periods: the archaeological period of the 1960s, the genealogical period of the 1970s, and the ethical period of the 1980s. Considering the subjects Foucault worked on, the methods he employed, and the nature of his analyses in the 1960s, 1970s, and 1980s, it seems *prima facie* that there is a considerable difference between the different periods of Foucault's career. Nevertheless, Foucault claims, in his very last book, that he has been working on the same subject, that is, the construction of subjective experience, throughout most of his career. The aim of this paper is to question, via the presentation of two sexual case studies taken from the history of psychiatry, what kind of portrait of Foucault is painted before our eyes if we take Foucault's word seriously. These studies will also help us ask how we can give an account of the construction of sexual experience from the perspective of Foucault the archaeologist, the genealogist, and at the same time, the ethicist.

Key Words: Social constructivism, sexual experience, 19th century psychiatric discourse, archaeology, genealogy, ethics

I

Foucault felsefesi genellikle üç döneme ayrılır: 1960'ların arkeolojik dönemi, 1970'lerin jeneolojik dönemi ve 1980'lerin etik dönemi. Foucault'nun bu

Karademir, Aret (2015) "Foucault ve Cinsellik Deney(im)i Kurgusu", *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2) s. 86-100.

dönemlerde yazdığı yazılara, kullandığı yönteme ve verdiği derslere bakıldığında, bahsi geçen üç dönem arasında gözle görülür bir ayrılık olduğunun farkına varılır. Örneğin 1960’larda Foucault biyoloji, dilbilim, ekonomi ve tıp söylemi analizi yaparken,¹ 1970’lerde söylem analizi yerini iktidar ilişkileri analizine bırakır.² Foucault’nun söylem analizi yapmaktan anladığı, bir söylemi-19. yy. biyoloji söylemi gibi bilimsel bir söylemi-o söylemi oluşturan önermeleri, o önermelerin anlamlı önermeler addedilebilmelerini ve birer doğruluk değerine sahip olabilmelerini, doğru/yanlış oyunu içine girebilmelerini mümkün kılan, Foucault’nun *tarihsel a priori* olarak adlandırdığı, kurallar bütünüdür araştırma. Foucault tarihsel *a priori*’yi, bir önermenin özne pozisyonunun, gönderme yaptığı obje veya objelerin, kullandığı kavramların ve diğer önermelerle bir aradalık kipinin “mümkünlük koşulları”³ olarak tanımlar. Dolayısıyla tarihsel *a priori*, “yargıların geçerlilik koşuluna değil, önermelerin var olma koşuluna” gönderme yapar (Foucault 1972, 143). Bir söylemin en temel ögesi olan önermeleri mümkün kıldığı için de Foucault’cu tarihsel *a priori*, “düşüncelerin görünür olmasını, bilimlerin kurulmasını, deneyimin felsefelerde yansıtılmasını ve rasyonelitenin oluşturulmasını” mümkün kılan bir temeldir (Foucault 1970, xxiii).

1970’lere gelindiğinde Foucault felsefesi gözle görülür bir dönüşüme uğrar. Bu tarihlerde Foucault iktidar analizi yapmaya başlar ve hapishane tarihi ile cinsellik tarihi gibi konulara yönelir. Anlamlı önermeleri mümkün kılan kurallar bütünü analizi, söylem analizi yapmak yerine söylemsel olmayan yapıları, örneğin Batı’daki ilk modern hapishanelerin mimarisini, hapishane sakinlerinin günlük rutinlerini, bu mimari ve bu rutin ile hapishane sakinlerinin nasıl ve hangi amaçla disipline edilmeye çalışıldığını analiz eder.⁴ Foucault felsefesindeki en büyük dönüşüm ise 1980’lerde gerçekleşir. Bu yıllarda Foucault, bilimsel söylemleri mümkün kılan tarihsel *a priori* yerine, hapishane veya polis⁵ gibi modern iktidar kurumları ve disiplin veya bio-iktidar⁶ gibi modern iktidar kipleri yerine, “kendilik teknolojileri” veya “yaşama sanatları” olarak adlandırdığı pratikleri-insanların, kendilerine hangi normları dayatıp nasıl bir rutine uyarak kendi kimliklerini

¹ Bahsi geçen analizler için bkz. Foucault (1970) ve Foucault (1973).

² İktidar ilişkileri analizi için bkz. Foucault (1977) ve Foucault (1978).

³ Bu yazıdaki tüm çeviriler bana aittir.

⁴ Bkz. Foucault (1977).

⁵ Polis devleti analizi için bkz. Foucault (2007).

⁶ Bio-iktidar analizi için bkz. Foucault (2008).

kurmaya ve dönüştürmeye çalıştıklarını-analiz eder (Foucault 1985, 10-11). Bu analizi pek de beklemediğimiz bir yerden, Antik Yunan ve Roma'dan başlatır. Bunu da çoğunlukla Antik Yunan ve Roma cinselliği çalışarak yapar.⁷

Sonuç olarak, Foucault felsefesinin üç dönemi arasında çalışılan konu, yapılan analizin doğası ve kullanılan yöntem açısından büyük farklılıklar göze çarpar. Yalnız tüm bu farklılıklara rağmen—hem de Foucault felsefesindeki en büyük dönüşümün gözlemlendiği 1980'lerde; Foucault'nun 1984'deki ölümünden önce yazdığı son kitap olan *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci cildinde; Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'nin 1979'da yayınlanan birinci cildinden sonra, aynı yıl yayınlanan ikinci ve üçüncü ciltler için neden beş sene beklediğini ve *cinselliğin tarihine giriş* kitabı olan birinci ciltte söz verdiğinin aksine⁸ neden ikinci ve üçüncü ciltlerde Antik Yunan ve Roma cinselliği çalışmaya başladığını açıkladığı bölümde—Foucault, uzun yıllardır aynı şeyi, deneyimin kurgulanma, hastalık, cinsellik, suçluluk deneyimi gibi öznel deneyimlerin inşa edilme süreçlerini çalıştığını söyler. Foucault'cu kelimelerle söyleyecek olursak; yıllarca çalışılan konu “hakikatin tarihi”; ama “bilim ve öğrenme alanında doğru sayılabilecek olanın tarihi yerine hakikat oyunları, varlığın, deneyim olarak kurgulanmasını/ inşa edilmesini mümkün kılan doğru/yanlış oyunları analizi” yapan bir hakikat tarihi. Bu tür bir tarih şu soruları soracak:

hangi hakikat oyunları aracılığıyla insanlar kendi doğaları hakkında düşünmeye başladılar; özellikle kendilerini deli olarak algıladıklarında, hasta olduklarını düşündüklerinde, kendilerini yaşayan, konuşan, emek harcayan varlıklar olarak deneyimlediklerinde, kendilerini suçlu addedip yargıladıklarında ve cezalandırdıklarında. Ve hangi hakikat oyunları ile insanlar kendilerini arzulayan özneler olarak, cinsel özneler olarak görmeye/deneyimlemeye başladılar (Foucault 1985, 6-7).

Foucault sorduğu son sorunun cevabını erken ölümü nedeniyle veremez. Altı cilt olması planlanan *Cinselliğin Tarihi* üçüncü cildin ötesine, Roma cinselliğinin ötesine geçemez. Foucault'nun ana teması cinsellik olmayan *Collège de France* derslerinde modern cinsellik, sapkınlık ve anormallik üzerine söylediği sözleri saymazsak,⁹ Foucault'cu *modern cinsellik deneyiminin doğuşu, kurgulanma*

⁷ Foucault'nun Antik Yunan ve Roma cinselliği çalışmaları için bkz. Foucault (1985) ve Foucault (1986).

⁸ Bkz. Foucault (1978, 115-131).

⁹ Örneğin bkz. Foucault (2005).

tarihi analizinin detaylarına sahip değiliz. Bu noktadan hareketle, bu yazıda şu soruların cevabı aranacaktır: Foucault'nun, felsefesinin üç dönemi arasında var olduğunu ima ettiği sürekliliği ciddiye aldığımızda nasıl bir Foucault portresi ile karşı karşıya kalırız? Karşı karşıya kaldığımız bu Foucault'dan nasıl bir *toplumsal kurguculuk* çıkar? Bu Foucault, genelde, öznel deneyim kurgusu, nesnel deney kurgusu, bu ikisi arasındaki ilişki ve bu ikisinin kuram ile olan ilişkisi üzerine ne söyler? Ve özeld, karşı karşıya kaldığımız bu Foucault, cinsel öznel deneyim ve cinsel nesnel deney kurguları üzerine ne söyler? Kısacası, arkeolojik, jeneolojik ve etik analizleri bir arada yapan Foucault'cu bir perspektiften cinselliğe nasıl yaklaşılır?

Yukarıda sorulan soruların cevabı iki örnek üzerinden verilecektir. İki örnek de, Foucault'nun deyimiyile, “bir cinsel ilişki tipi”nden çok nevi şahsına münhasır bir “cinsel hassasiyet türü”ne, “sodomi” gibi “bir anlık aşırılığa kaçma, doğal cinsel ilişki tipinden sapma” eyleminden çok nevi şahsına münhasır bir “cinsellik formu”na, nevi şahsına münhasır bir “cinsellik türü”ne, “içinde maskülen ile feminen olanın ters yüz edildiği” nevi şahsına münhasır bir “kişilik,” bir “cinsel kimlik,” bir cinsel “hayat formu”na, “ruhun hermafrodizmi”ne gönderme yapan, “psikolojik, psikiyatrik ve tıbbi bir kategori” olarak kurgulanan eşcinsellik kavramı üzerine olacaktır (Foucault 1978,43). İlk örnek, Foucault'nun eşcinsellik kavramının kurgulayıcısı addettiği Carl Westphal'in 1870'de yayınladığı “DieconträreSexualempfindung” adlı makalesindeki bir vaka incelemesi üzerine iken; ikinci örnek, 19. yy.ın en büyük psikiyatrlarından olup sadizm ve mazoşizm kavramlarının isim babalığını yapmış, eşcinsel vaka incelemeleri bakımından Westphal'den çok daha geniş bir rezerve sahip Richard von Krafft-Ebing'in ilk edisyonu 1886'da yayımlanan *Psychopathia Sexualis*'indeki bir vaka incelemesine gönderme yapacaktır.

II

Birinci örnek: Westphal'den öğrenildiği üzere, incelemenin başkahramanı Bayan N. 30 Mayıs 1864 yılında *Charite* adlı akıl hastanesine şöyle bir doktor raporu ile gönderilir: “İddiaya göre Bayan N. sekiz yaşından beri kadınlara âşik olma ve onlarla sadece oynaşma ve öpüşme değil ama aynı zamanda mastürbasyon yapma çılgınlığından mustarıptir. Eğer bir kadın, Bayan N.'nin arzuladığı şekliyle kendisine yapmak istediklerini yapmasına izin vermezse, Bayan N. öyle bir öfke nöbetine kapılır ki o anda yapamayacağı hiçbir şey yoktur; Bayan N.'nin erkeklerle ne bir işi ne de onlara karşı herhangi bir eğilimi vardır... Dolayısıyla,

Bayan N.'nin hastalığı bir tür akıl hastalığı olarak sınıflandırılmalı ve daha fazla zarara yol açmadan Bayan N. ivedilikle hastaneye yatırılıp mümkün olan en kısa zamanda şifaya kavuşturulmalıdır—ki bunu Bayan N. de canı gönülden istemektedir” (Westphal 1892, p. 324).

Westphal hastası hakkında nihai bir yargıya varabilmek için kendisine gönderilen doktor raporu dışında da veri toplar, gözlemler, deneyler yapar. Hastasında herhangi bir anatomik bozukluk bulamasa da kız kardeşinin anlattıklarından Bayan N.'nin *kişiliği* hakkında şunları öğrenir: Bayan N. “oldukça güçlü bir hafızaya sahip olmasına rağmen okul hayatı boyunca bir hayli zorlanmıştır.” Bunun dışında “inatçı”dır, “asabi”dir ve “sert” bir mizaca, erkeksi bir mizaca sahiptir (324). Bayan N.'nin kendisi hakkında anlattıkları da Westphal'ın vaka incelemesinde kendisine yer bulur. Bayan N., “küçük bir çocukken oğlanların oynadığı oyunları oynamaktan zevk aldığımı, bir oğlan çocuğu gibi giyinmek istediğimi; sekiz yaşından bu yana genç kızlara karşı bir şeyler hissettiğimi” söyler ve ekler: “Genel olarak kendimi bir erkek gibi hissediyorum ve bir erkek gibi olmak istiyorum; kadınsı mesleklerden her zaman nefret etmişimdir, erkeksi bir mesleğimin olmasını çok isterdim, örneğin makine mühendisliği her zaman ilgimi çekmiştir” (326, 330).

Tüm bu gözlemler, veriler ve incelemeler sonucunda Westphal, Bayan N.'nin, “cinsel duygunun doğuştan tersine çevrilmesi/aykırılışması hastalığı”na (*eineangeboreneVerkehrung der Geschlechtsempfindung*) yakalandığını, bu hastalıktan mustarip “erkeklerin kendini kadın, kadınların ise erkek hissettikleri”ni; bu durumun “hastalıklı halinin bilincince olmak” ile birlikte, hastaların “kendi iç dünyaları bakımından cinsiyetlerine yabancılaştıkları”nı söyler (324, 342, 352). Herhangi bir yanlış anlamının önüne geçebilmek adına da her “doğa ve yasa karşıtı cinsel ilişkiye girenin” hasta olmadığını, hastalığın cinsel ilişki tipi ile değil hastanın cinsel kimliği ve onun duygu ile arzularındaki aykırılık ile alakalı olduğunu vurgular (352).

İkinci örnek: 12. ve son edisyonu 238 vaka incelemesinden oluşan *Psychopathia Sexualis*'in 129 numaralı vaka incelemesi, Krafft-Ebing'e 19. yy.ın son yıllarında gönderilen, ismini vermek istemeyen bir doktorun kaleme aldığı otobiyografik mektuptan oluşur. Bu mektubu Krafft-Ebing, “kişinin kendi cinsiyetinden birine karşı beslediği sapkın duygu”yu betimleyeceğini düşünerek “eşcinsel duygu” başlığı altında yayınlar (Krafft-Ebing 1906, 286). İncelemenin başkahramanı Doktor İsimsiz, mektubunda, çocukluğundan bu yana “mütevazı”

bir kişiliğe sahip olduğunu; her zaman “basit ve şık” giyindiğini; “güzel elbiseler”e karşı içinde bir tür “beğeni” beslediğini, özellikle de “kadın eldivenleri”ni çok sevdiğini; “kadın elbiseleri” ile “maskeli balo elbiseleri” içinde olmaktan “özel bir zevk” duyduğunu söyler ve ekler: “12 veya 13 yaşımdayken genç bir kız olmayı arzulamaya başladım; genç kız formu bana daha hoş görünüyordu; genç bir kızın sade ve hoş tarzını, davranışlarını ve özellikle de kıyafetlerini cezbedici buluyordum”; “bu tür kızları her zaman kıskandım, özellikle de yeni bir elbiseye sahip kız arkadaşlarıma karşı içimde büyük bir kıskançlık besledim” (305, 306, 307). Doktor İsimsiz, evli ve beş çocuk sahibi bir erkek olmasına karşın evlilik müessesesi içinde bile kendini “erkek formunda bir kadın” olarak algıladığını; anatomik bir bozukluktan mustarip olmamasına rağmen “vulva ve göğüslere” sahip olduğunu hissettiğini; son üç yıldır girdiği her cinsel ilişkide kendini “pasif bir kadın gibi algılayıp bir kadın gibi boşalma ve hamile kalma hissine” kapıldığını vurgular (310, 316-317). Doktor İsimsiz’in kişiliği de kadımsıdır: “sadece bir kapı çarpması bile” onu korkutmaya yeter; “bir erkeğin karşısında titremeyeceği şeyler” onun için dehşet vericidir; kadınlar karşısında kendini “onlardan biri, onların türüne ait bir kadın” olarak algılar; “erkeklere karşı ise bir tür kadınsı ilgi” duyar (315, 322).

Doktor İsimsiz, Krafft-Ebing’e yazdığı mektubu şu sözlerle bitirir: “Sizinle iletişime geçmemin sebep olduğu rahatsızlığı affetmenizi dilerim. Tüm kontrolümü kaybetmişim; kendimi, tezahürü karşısında dehşete düştüğüm bir canavar olarak algılıyordum. Kitabımız bana yeniden cesaret verdi; böylece ben de konunun derinine inmeye ve sonuçları ne olursa olsun tüm geçmişimi incelemeye başladım” (322). Krafft-Ebing bu ve bunun gibi vaka incelemeleri üzerinden eşcinsellik hakkında şu sonuca ulaşır: bu tür vakalarda tıbbi bir yargıda bulunabilmemizi mümkün kılan “belirleyici faktör, kişinin kendi cinsiyetine sahip biri ile cinsel ilişkiye girmesi değil, kendi cinsiyetinden birine karşı beslediği sapkın duygudur” (286). İlk gruba girenler, “karşılaştıkları engeller ortadan kalktığında eski normal hallerine dönen,” “iktidarsız masturbasyon müptelaları veya sefih kimselerden; hapishanede, gemide, garnizonlarda, zindanlarda veya yatılı okullarda kaldıklarından daha iyisine/normal olana erişim imkânı bulamayan duygusal insanlar”iken; ikinci gruba girenler nevi şahsına münhasır bir anormallikten mustarip hastalardır (286).

Kısa bir özet yapmak gerekirse; Westphal’in vaka incelemesinden-eşcinsellik üzerine yazılmış ilk bilimsel metinden-ve geniş rezervi ile Westphal’ci sevgileri geliştiren Krafft-Ebing’in *Psychopathia Sexualis*’inden şunları öğreniyoruz:

eşcinsellik, anatomik bir bozukluk değildir. Doğa karşıtı, tanrısal veya seküler anlamda yasa karşıtı bir eylemden, “sodomi”den çok daha fazlasıdır. Arzu ve âşık olmak ile, eğilim ve zevk almak ile, duygu ve mizaç ile, kişinin geçmişi ve çocukluğu ile, beğeni ve ilgi duymak ile, tarz ve kişilik ile, psiko-seksüel özellikler ile, hangi mesleklerin arzulanıp hangi oyunlardan zevk alındığı, hangi kıyafetlerin tercih edilip kişinin kendi varlığını nasıl deneyimlediği ile ilgili nevi şahsına münhasır bir cinsel kimlik, psikolojik/psikiyatrik bir hastalıktır. Bu dertten mustarip olanlar da kendilerini ahlaksız veya suçlu hissetmekten çok nevi şahsına münhasır bir cinsel kimlik, cinsel arzu, cinsel duygu ve eğilim türüne sahip hastalar, normalleşmeyi arzulayan anormal bireyler, hatta canavarlar olarak deneyimlemektedir. Bu noktada sorulması gereken dört soru var: Westphal ve Krafft-Ebing’in psikolojik/psikiyatrik söylemlerindeki *eşcinsellik hastalığı* önermesi hangi tarihsel *a priori* sayesinde anlamlı bir önerme olabilmiştir? Westphal ve Krafft-Ebing’in yaptıkları gözlem ve deneyleri mümkün kılan nedir? Bayan N. ve Doktor İsimiz’in kendilerini *yasa karşıtı cinsel ilişkiye giren suçlu*, “sodomit” olarak algılamak yerine *nevi şahsına münhasır bir cinsellik türüne sahip hasta* olarak deneyimlemelerini mümkün kılan nedir? Ve son olarak, Foucault’cu bir analiz bu soruları nasıl cevaplar?

III

Foucault’cu arkeolojik analiz: Yukarıda belirtildiği üzere, Foucault’cu arkeoloji, bir söylemi, o söylemi oluşturan önermeleri, o önermelerin anlamlı ve doğruluk değerine sahip önermeler olarak dile dökülebilmelerini mümkün kılan tarihsel kurallar bütünü, tarihsel *a priori*’yi inceler. Örneğin, *eşcinsellik hastalığı* önermesini ele alalım. Bu önermenin kullandığı bir kavram var: Hastalık. Gönderme yaptığı, üzerine söz söylediği, hakkında olduğu bir obje var: Eşcinsellik. Ve son olarak, bu önermenin bir de özne pozisyonu, bu önermeyi dile döken bir merci var: Psikiyatr. Foucault’cu arkeoloji, bir önermenin özne pozisyonunu, objesini ve kullandığı kavramları söylem öncesi öze sahip doğal varlıklar olarak kabul etmek yerine özne pozisyonlarının, objelerin ve kavramların söylem içerisinde kurgulanmasını mümkün kılan tarihsel *a priori*’yi çalışır. Bunu da analiz edilen söylem hakkında şu soruları sorarak yapar: analiz edilen söylem-örneğin 19. yy. psikiyatri söylemi-hangi sınıflandırma ve kavramsallaştırma yöntemine uyarak üzerine söz söylediği objeleri dile gelir kıldı; başka bir deyişle, “varlıkların, bir söylemin objeleri olarak oluşturulabilmelerini mümkün kılan ve onların tarih içerisindeki görünümüne şekil veren koşullar” nelerdi; bahsi geçen söylem, hangi kurallar doğrultusunda, kimlerin, hangi metodoloji

ile psikiyatrik açıdan kabul gören önermeler formüle etmesine izin verdi; kabul gören bu önermeler, hastane veya üniversite gibi “kurumsal alanlar”dan hangileri sayesinde bilimsel kabul görürlük kazandı; bu önermeleri dile döken öznelere, “sorgulayan özne,” “dinleyen özne,” “gören özne,” “gözlemleyen özne” gibi özne pozisyonlarından hangilerini benimseyerek veri toplamaları meşru görüldü; gözlemlenen, incelenen, hesaplanan niceliksel verilerden hangi standartlar gözetilerek, hangi kurallar doğrultusunda niteliksel sonuçlar elde edildi; başka bir deyişle, “niceliksel önermelerin niteliksel önermelere çevrilme kipi” neydi (Foucault 1972, 53, 56, 58, 65)?

Eşcinsellik hastalıktır önermesine geri dönecek olursak; bu önermenin gönderme yaptığı obje gibi objeler hakkında yukarıdaki soruları soran Foucault’cu arkeolojinin toplumsal kurgucu bir tavır takındığını görürüz. Örneğin Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde şöyle der:

herhangi biri, herhangi bir obje hakkında istediği zaman istediği şeyi söyleyemez; yeni bir şey söylemek kolay değildir; objelerin bir anda aydınlığa kavuşması ve böylece ortaya çıkması için gözlerimizi iyice açmamız, dikkat sarf etmemiz, farkında olmamız yetmez... [B]ir obje, kendisini özgürleştirecek ve kendisine görünürlük ile nesnellik kazandıracak düzeni Araf’ta beklemez; aydınlanmanın yaklaşması ile ortaya çıkmasını men eden engellerden kurtulmayı bekleyen bir tür aydınlanma-öncesi varlığa sahip değildir. Bir obje, ancak karmaşık ilişkiler bütününe mümkün kılan koşullar altında var olabilir (Foucault 1972, 49).

Bir örnek vermek gerekirse; Arnold Davidson’a (2001) göre cinsellik, modern Batıda, 19. yy.ın ikinci yarısına kadar penis, vulva, vajina, spermatozoit gibi anatomik terimlerle, “iç ve dış cinsel organların anatomik yapısı” ile kavramsallaştırılmıştır (35). Örneğin, Foucault’nun günlüklerini yayınladığı bir 19 yy. hermafroditi olan Alexina Barbin’in¹⁰ doktoru Chesnet, Alexina’nın cinsel kimliğini belirlemek için yaptığı gözlemleri anatomik bir cinsellik tanımı varsayarak nihayete erdirir ve Alexina hakkında şunları söyler:

Eldeki verilerden nasıl bir sonuç çıkarmalıyız? Alexina bir kadın mı? Kendisinin bir vulvası, labiamajorası ve feminen bir idrar yolu var... Ayrıca vajinaya sahip. Doğru, vajinası oldukça kısa ve dar; ama yine de bu bir vajina değilse, ne? Bunlar tamamen feminen özellikler. Evet, Alexina hiçbir zaman adet görmedi; vücudunun üst bölgesi bir

¹⁰ Bkz. Foucault (1980b).

erkeğini andırıyor ve tüm incelemelerime rağmen Alexina’da bir rahim bulamıyorum... Özetlemek gerekirse, Alexina’nın erbezleri torbasında dokunma yolu ile oval kütleler ve sperma kordonu teşhis ettim. *Bunlar, cinsiyetin gerçek kanıtlarıdır*. Sonuç olarak Alexina, maskülen cinsel karakterlerin ağır bastığı hermafroditik bir erkektir (33-34).

Dönemin ünlü doktorlarından ve meşhur *Tıp Bilimi Elkitabı*’nın yazarı Buck’ın anatomik-cinsellik tanımı Chesnet’nikinden çok daha ilginçtir— özellikle Buck’ın cinsellik ve cinsiyet kavramlarını bir arada kullandığı göz önünde bulundurulursa. Buck, kitabında şöyle der: “Biyolojik tanıma göre cinsellik, erkek ve kadın üreme organlarının (genoblast) bir özelliğidir... Bir erkeğin cinsiyeti [sex] onun spermatozoit cinselliğidir [spermatozoonsexuality]” (38). Davidson’ın da işaret ettiği gibi, 19. yy.ın ikinci yarısı öncesi cinsellik söylemlerinin, cinselliği bu tür anatomik terimlerle kavramsallaştırması, Foucault’cu bir dille söyleyecek olursak, cinsel objelerin dile dökülebilir olmasını mümkün kılan tarihsel *a priori*, “eşcinsel,” “heteroseksüel,” “biseksüel,” “sadist” ve “mazoşist” gibi cinsel kimlik, arzu ve hassasiyet sınıflandırmalarını imkânsız kılar. Çünkü bir spermatozoit veya erbezleri torbası ne heteroseksüel, ne eşcinsel, ne bir seksüel, ne de sadist veya mazoşist olabilir (38). Sonuç olarak, 19. yy.ın ikinci yarısından önce *eşcinsellik hastalıktır* önermesi anlamlı ve doğruluk değerine sahip bir önerme değildir. Dahası, eşcinsellik üzerine yapılması muhtemel deneyler ve eşcinsellik deneyiminin kendisinde mümkün değildir. Çünkü bu tür önermelerin, deneylerin ve deneyimlerin gönderme yaptığı obje, eşcinsellik, dönemin tarihsel *a priori*’si içerisinde kurgulanabilir bir obje değildir. Bu tür önermelerin, bu tür deney ve deneyimlerin ortaya çıkabilmesi, kurgulanabilmesi ve sınıflandırılabilmesi için cinselliğin, 19. yy.ın ikinci yarısından başlayarak yapıldığı gibi, “cinsel dürtü,” “cinsel beğeni,” “cinsel eğilim,” “cinsel iştah,” “cinsel doyum” ve “psiko-seksüel özellikler” gibi psikolojik/psikiyatrik terimlerle tanımlanması, sınıflandırılması ve kavramsallaştırılması gerekmektedir; başka bir deyişle, cinselliğe “psikiyatrik düşünme biçimi”ni benimsemiş bir kuram ile yaklaşılması gerekmektedir (35). Bu tür bir yaklaşım, tam da eşcinsellik üzerine yazılan ilk bilimsel makalede arzu, eğilim, duygu ve tercih gibi kavramlarla eşcinsellik objesini kurgulayıp, gözlemleyip, deneyleyip, sınıflandıran Carl Westphal’in ve sadizm ile mazoşizm kavramlarının isim babası olan Krafft-Ebing’in benimsediği yaklaşımdır. Örneğin Krafft-Ebing’e göre cinsellik, “cinsiyet bezleri” ile, testis ve yumurtalık gibi anatomik terimler ile tanımlanamaz; çünkü bir bireyin cinsiyetini/cinselliğini belirleyen onun “cinsel duygu ve dürtüleri”dir (Krafft-Ebing 1906, 45).

Sonuç olarak, Foucault’cu arkeolojik analiz, öznel (eş)cinsel deneyim ve nesnel (eş)cinsel deney kurgularına belli bir tarihsel *a priori* ve bu *a priori*’yi benimsemiş kuramlar sayesinde gönderme yapılabilir bir obje olan (eş)cinselliğin, başka bir deyişle, *söylemsel* bir varlığın koşullandırdığı kurgular olarak yaklaşacaktır. Fakat ne yazık ki Foucault’cu arkeolojik analiz, cinsel deneyim ve cinsel deney kurgularının hesabını tam olarak veremeyecektir. Çünkü arkeoloji, Foucault’nun daha sonraları itiraf ettiği gibi, bir *tarihsel a priori* kurallar bütünüünün ortaya çıkmasının ve bir başka *tarihsel a priori* kurallar bütünüüne yerini bırakmasının analizini yapacak araçlara sahip değildir. Başka bir deyişle, arkeolojik dönemin en önemli kitaplarından 1966 yayın tarihli *Kelimeler ve Şeyler*’in 1970 yayın tarihli İngilizce edisyonunda itiraf edildiği gibi, Foucault’cu arkeoloji, “değişim sorunu” ve “nedensellik sorunu” ile baş edebilir değildir (Foucault 1970, xii, xiii). Cinsellik örneği üzerinden söyleyecek olursak; Foucault’cu arkeoloji, *ne oldu da cinsellik psikiyatrik terimlerle kavramsallaştırılmaya başlandı; ne oldu da cinsel arzu, kimlik, tercih ve eğilim bilimsel söylemlerin objesi haline geldi; dolayısıyla, ne oldu da insanlar, yaptıklarının yasal olmayışı ile değil de kimlikleri/kişilikleri üzerinden yargılanmaya başladılar; ne oldu da bireyler, kendilerini sodomi yapıp doğa karşıtı cinsel eylemleri ile tanrısal veya seküler yasaya karşı gelen suçlular olarak algılamak yerine anormal bir cinsel kimliğe, nevi şahsına münhasır psiko-seksüel özelliklere, arzulara ve eğilimlere sahip hastalar olarak deneyimlemeye başladılar* sorularını sorup cevaplayamaz.

IV

Foucault’cu jeneolojik analiz: Yukarıda bahsi geçen soruları sorup cevaplayacak olan jeneoloji, bize doğal veya doğuştan/tarih dışı olarak görünen objelerin, deneylerin ve deneyimlerin tarihsel birer kurgu olduklarını, dahası, iktidar ilişkilerinin ürünü olduklarını göstermeyi amaçlar. Foucault’cu kelimelerle söyleyecek olursak; jeneoloji, “tarih dışı/doğal bir varlığı olduğuna inanma eğilimimizin olduğu,” “bize evrensel ve zorunlu olarak sunulan şeylerde neyin tarihsel, tesadüfi ve keyfi sınırlamaların ürünü” olduğunu belirleme misyonunu üstlenir (Foucault 1997, 113; 1998, 369). Örneğin jeneolojik dönemin en önemli eserlerinden *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabında Foucault, suçluluk deneyimi kurgusu üzerine yoğunlaşır. Bunu da 18. yy.ın ikinci yarısından başlayarak, *monarşik/egemen iktidar* yapısının, modernleşme, endüstriyelleşme, nüfus artışı, zenginlik ve üretimdeki artış gibi olgular karşısında hangi süreçlerden geçerek *disipliner iktidar* yapısına evrildiğini modern hapishane sisteminin doğuşu üzerinden anlatarak yapar.

Foucault'ya göre disiplinler iktidar suçluyu yok etmek veya egemenin iradesine boyun eğdirmekten çok onu rehabilite etmek, normalleştirmek ile ilgilenir. Suçu cezalandırmaktan çok suçluyu iyileştirmeyi amaçlar. Başka bir deyişle, suçlunun ne yaptığından çok kim olduğuna önem verir. Dolayısıyla, disiplinler iktidarın uygulanma alanı suçlunun “günlük jestleri ve aktiviteleri” ile “alışkanlıklarının yatağı olması bakımından ruhu,” kimliği/kişiliğidir; bu kimlik ve kişilikten de “itaatkâr bir özne,” toplumsal kabul gören/normal addedilen “alışkanlıklara, kurallara, buyruklara tabi” bir birey ortaya çıkarmaya çalışır (Foucault 1977, 128, 136). Suçlunun kimliğini/ruhunu iyileştirmek, onu normalleştirmek ve rehabilite etmek için suçluyu tanıması; bunun için de suçluyu sürekli gözetim altında tutması, suçlunun alışkanlıkları, karakter özellikleri, eğilimleri, duyguları ve geçmişi hakkında veri toplaması, geçmişi ile şimdisi arasında normalleşme yolundaki ilerleme veya gerilemeyi kayda geçirmesi, suçlunun arzularını, eğilimlerini ve duygularını normal addedilen ile averaj ile karşılaştırıp anormallik saptaması yapması ve bu doğrultuda suçluyu sınıflandırması gerekir. Başka bir deyişle, suçluyu *yığınlar arasındaki bir isim* olarak algılamak yerine onu “özneleştirme” veya “bireyselleştirme,” kendine has karakter özellikleri, alışkanlıkları, arzuları ve eğilimleri olan nevi şahsına münhasır bir yaşam hikâyesi, bir birey, bir özne olarak kurgulaması gerekir. Özneleştirme, aynı zamanda “objeleştirme” anlamına gelir; suçlunun kimliğinin, alışkanlıklarının, arzularının ve eğilimlerinin gözlemlenebilir, sınıflandırılabilir, analiz edilebilir bir *bilgi objesi* olarak kurgulanması anlamına gelir. Bu anlamda, Foucault için iktidar ve bilgi birbirlerinden ayrılabilir şeyler değildir. Foucault'cu kelimelerle söyleyecek olursak; “iktidar bilgi üretir... İktidar ve bilgi doğrudan birbirlerine gönderme yapar; bir bilgi sahası oluşturmayan iktidar var olamaz” (Foucault 1977, 27).

Yalnız Foucault'ya göre, disiplin toplumlarında sürekli gözetim, kayda geçirme veya fişleme, sınıflandırma, normatif yargıda bulunma, özneleştirme ve objeleştirme sadece hapisanelerde uygulanmaz; okullardan asker ocağına, fabrikalardan sivil toplum örgütlerine, dini cemaatlerden hastanelere kadar toplumun her katmanına nüfuz eder. Bu doğrultuda Foucault şöyle der: “disiplin, ne bir kurum ne de bir tür düzenek ile özdeşleştirilebilir; disiplin, disiplin araçlarının, tekniklerinin, prosedürlerinin, uygulanma alanlarının ve hedeflerinin bütünlüklü setinden oluşan bir iktidar türü, iktidarın uygulanma kipidir” (Foucault 1977, 215). Foucault'ya göre bu tür bir set, başka bir deyişle, sürekli gözetim, kayda geçirme, sınıflandırma veya fişleme, normatif yargıda bulunma, özneleştirme ve objeleştirme gibi disiplin teknikleri, psikoloji, psikiyatri,

kriminoloji ve pedagoji gibi “insan bilimlerinin de tarih içerisinde ortaya çıkmasını mümkün kılan” tekniklerdir—özellikle bu bilimlerin insanları gözetim altında tutmak, onların arzularını, eğilimlerini, alışkanlıklarını kayda geçirmek, sınıflandırmak, bireyselleştirip objeleştirmek, bu sürecin sonunda da normatif yargıda bulunup rehabilitasyon işine soyunmaktan başka bir şey yapmadıkları göz önünde bulundurulursa (Foucault 1977, 305). Dolayısıyla Foucault’cu jeneoloji, objeleştirilmiş özneye, sınıflandırılabilir, gözlemlenebilir, analiz edilebilir bireye, başka bir deyişle, insan bilimlerinin objesine disiplinler iktidarın bir ürünü olarak bakar:

Birey denen şey bir tür öz, ilkel bir atom, iktidarın zapt edip boyunduruk altına alarak ezdiği bir tür temel madde olarak algılanmamalı. Çünkü bedenlerin, jestlerin, söylemlerin ve arzuların bireysel olarak tanımlanması ve kurgulanması iktidarın en temel sonuçlarındandır... Birey, bir iktidar ürünüdür (Foucault 1980a, 98).

Bu perspektiften bakıldığında, yarım kalmış kitabı *Cinselliğin Tarihi*’nin birinci cildinde Foucault’nun eşcinsellik üzerine söyledikleri de anlaşılır olmaya başlar. Foucault için eşcinsellik, 19. yy.da, *Hapishanenin Doğuşu*’nun diliyle söyleyecek olursak, disiplinler iktidar çağında, başka bir deyişle, özneleştirme ve objeleştirme çağında, sınıflandırılabilir, gözlemlenebilir, analiz edilebilir bir yaşam formu, nevi şahsına münhasır bir cinsel kimlik olarak ortaya çıkmıştır:

Antik medeni veya kilise hukukuna göre sodomi, bir tür yasaklı eylemler kat egorisine gönderme yapardı; failler de hukuka tabi tabadan daha fazlası değildi. 19. yy. eşcinseli ise bir tür kişilik, bir tür geçmiş, bir tür vaka incelemesi, bir tür çocukluk, bir tür yaşam formu olarak ortaya çıktı... Sodomit, anlık cinsel aşırılığa kaçan iken eşcinsel, nevi şahsına münhasır bir tür oldu (Foucault 1978, 43).

O halde, yukarıdaki anlatıdan çıkan sonuç şudur: Westphal ve Krafft-Ebing gibi psikiyatrların cinselliği psikiyatrik terimlerle kavramsallaştırabilmelerini; bireylerin cinsel arzularının, kimliklerinin, tercih ve eğilimlerinin birer bilgi objesi haline gelmesini; insanların, yaptıklarının yasal olmayışı ile değil de kimlikleri/kişilikleri, dahası, cinsel kimlikleri/kişilikleri üzerinden yargılanmaya başlanmasını; dolayısıyla, bireylerin, kendilerini sodomi yapıp doğa karşıtı cinsel eylemleri ile tanrısal veya seküler yasaya karşı gelen suçlular olarak algılamaktan çok anormal cinsel kimliğe, nevi şahsına münhasır psiko-seksüel özelliklere, arzulara ve eğilimlere sahip hastalar olarak deneyimleyebilmelerini; kısacası,

(eş)cinsel deneyimin ve (eş)cinsel deneyin objesinin, (eş)cinselliğin, gönderme yapılabilir olmasını mümkün kılan tarihsel *a priori*'yi oluşturan, disiplinler iktidar yapısıdır.

V

Foucault'cu etik analiz: Fakat ne yazık ki Foucault'cu jeneoloji de, daha doğrusu, jeneoloji ile güçlendirilmiş arkeoloji de cinsel deney ve özellikle cinsel deneyim kurgularının hesabını tam olarak veremez. Çünkü özellikle cinsel deneyim kurgusunda, bilimsel önermeleri anlamlı kılan kurallar bütününden ve iktidar kurumlarının norm dayatmasından çok daha fazlası vardır. Bireyler, kendi kimliklerini ve kimlik deneyimlerini sadece bilgi ve iktidar mekanizmalarının disiplini ile elde etmezler; kendi benliklerini kendileri de disipline etmeye çalışırlar. Belli normlara uyup belli rutinleri takip ederek maskülen veya feminen olmaya çalışırlar. Bu tür normlara uyamamak, bu tür rutinleri takip edememek bireyler üzerinde yıkıcı etkiler, olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bayan N. ve Doktor İsimsiz örneklerine geri dönecek olursak; Bayan N. ve Doktor İsimsiz'in kendilerini *anormal psiko-seksüel özelliklere sahip nevi şahsına münhasır cinsel özne* olarak deneyimlemelerini mümkün kılan kendilik teknolojilerine de bakmamız; Bayan N. ve Doktor İsimsiz'in hangi normlara uyamadıklarını ve hangi toplumsal rutinleri takip edemediklerini incelememiz; Bayan N. ve Doktor İsimsiz'in toplumunda insanların hangi oyunları oynayıp hangi kıyafetleri giyerek, hangi meslekleri seçip hangi erkeklik veya kadınlık normlarını kendilerine dayatarak, hangi rutinleri takip edip nasıl bir kimlik/kişilik kurgusu üzerinden kendilerini maskülen veya feminen olarak deneyimlediklerini analiz etmemiz gerekir. *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci ve üçüncü ciltlerinde Foucault bu tür bir analizi Antik Yunan ve Roma toplumları için kısmen de olsa yapar. Örneğin, *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci cildinde Foucault, özellikle klasik dönem Atina'sındaki maskülenlik pratiklerini Yunan ahlakı, sağlık ve diyet anlayışı, yetişkin-ergen ilişkisinin kipi, cinsel kur davranışları ile evlilik hayatı ve erkeğin bu hayat içerisindeki rol ve statüsü üzerinden inceler.¹¹ Ama ne yazık ki Foucault, erken ölümü nedeniyle bu tür bir analizi Roma cinselliğinin ötesine taşıyamaz.

Her halükarda, felsefesinin üç dönemi arasında bir tür süreklilik olduğunu ima eden Foucault'yu ciddiye aldığımızda, Foucault'nun, felsefesinin her döneminde öznel deneyim kurgusunun hesabını vermeye çalıştığını, hiçbir dönemde bu

¹¹ Bkz. Foucault (1985).

hesabı tam olarak veremediğini ve her dönemin, kendisini önceleyen dönemdeki eksiklikleri kapatmak için uğraştığını görürüz. Bu perspektiften bakıldığında, Foucault'nun öznel deneyim ve nesnel deney kurgularına bir arkeolog, bir jeneolog ve aynı zamanda bir ahlak tarihçisi veya bir tür toplumsal normlar tarihçisi olarak yaklaşacağı ortaya çıkıyor; (cinsel) deney ve (cinsel) deneyimin bazı tarihsel *a priori*'ler içerisinde, bazı iktidar ilişkileri üzerinden ve bazı kendilik teknolojileri aracılığıyla kurulduklarını/kurgulandıklarını söyleyeceği anlaşılır. Tüm bunlarla uyum içerisinde, *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci cildinin giriş bölümünde Foucault, modern cinsellik deneyimi kurgusundan bahsedebilmek için şu üç analizi yapacak araçlara ihtiyacımız olduğunu iddia eder: “cinselliğe gönderme yapan bilimlerin ortaya çıkışı”-ki bu arkeolojik analizin konusudur-“cinsel pratiği düzenleyen iktidar sistemlerinin yapısı”-bu da jeneolojinin konusudur- ve “bireylerin, kendilerini cinsel özne olarak algılayabilmelerini mümkün kılan, kendilerini cinsel özne olarak algılamak zorunda bırakan [toplumsal] yapıların formu”-bu da etiğin konusudur (Foucault 1985, 4).

Aret Karademir, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Türkiye

KAYNAKÇA

Davidson, A. (2001). Sex and the emergence of sexuality. In *The emergence of sexuality* (pp. 30-65). Cambridge: Harvard University Press.

Foucault, M. (1970). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. A. M. S. Smith (Trans.). London: Routledge Classics.

Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. A. M. S. Smith (Trans.). London: Routledge Classics.

Foucault, M. (1973). *The birth of the clinic: An archaeology of medical perception*. A. M. S. Smith (Trans.). New York: Pantheon.

Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. A. Sheridan (Trans.). London: Penguin Books.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: The will to knowledge, volume 1*. R. Hurley (Trans.). London: Penguin Books.

Foucault, M (1980a). Two lectures. In C. Gordon (Ed. & Trans.), *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977* (pp. 78-108). New York: Harvester Wheatsheaf.

Foucault, (1980b). *Herculine Barbin: Being the recently discovered memoirs of a nineteenth century French hermaphrodite*. R. Mcdougall (Trans.). New York: Vintage Books.

Foucault, M. (1985). *The history of sexuality: The use of pleasure, volume 2*. R. Hurley (Trans.). London: Penguin Books.

Foucault, M. (1986). *The history of sexuality: The care of the self, volume 3*. R. Hurley (Trans.). London: Penguin Books.

Foucault, M. (1997). What is Enlightenment? In S. Lotringer (Ed.), L. Hochroth & C. Porter (Trans.), *The politics of truth* (pp. 97-119). California: Semiotext(e).

Foucault, M. (1998). Nietzsche, genealogy, history. In J. Faubion (Ed.), R. Hurley (Trans.), *Essential works of Foucault: Aesthetics, method, and epistemology, volume 2* (pp. 369-391). London: Penguin Books.

Foucault, M. (2005). *Abnormal: Lectures at the Collège de France, 1974-1975*. A. Davidson (Ed.), G. Burchell (Trans.). New York: Picador.

Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978*. A. Davidson (Ed.), G. Burchell (Trans.). New York: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. A. Davidson (Ed.), G. Burchell (Trans.). New York: Palgrave Macmillan

Krafft-Ebing, R. V. (1906). *Psychopathia Sexualis: With especial reference to the antipathic sexual instinct, a medico-forensic study*. 12th Ed. F. J. Rebman (Trans). New York: Physicians and Surgeons Book Company.

Westphal, C. (1892). Die konträre Sexualempfindung, Symptome eines neuropathischen (psychopathischen) Zustandes. In *Carl Westphal's gesammelte Abhandlungen*. Berlin: Hirschwald.